

Śliwa, Joachim

Skarabeusze egipskie ze zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu

Studia i Materiały Archeologiczne 5, 87-96

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Joachim Śliwa

Uniwersytet Jagielloński

SKARABEUSZE EGIPSKIE ZE ZBIORÓW MUZEUM NARODOWEGO W POZNANIU

W kolekcji zabytków starożytnych przechowywanych w Muzeum Narodowym w Poznaniu znajduje się również dwanaście egipskich skarabeuszy¹, pozbawionych, niestety, jakichkolwiek danych odnośnie do ich pochodzenia. Żaden z tych obiektów nie był do tej pory przedmiotem publikacji. Najstarsze zabytki z omawianego zbioru pochodzą z II Okresu Przejściowego i są przykładami skarabeuszy hyksoskich; pozostałe obiekty, to przykłady skarabeuszy już z czasów Nowego Państwa i Epoki Późnej. Mimo iż prezentowany zbiór nie stanowi większej i zwartej grupy, daje jednak dość ciekawy materiał do rozwijających się ostatnio badań i szczegółowych studiów nad egipskimi skarabeuszami.

KATALOG

[Umieszczone poniżej noty katalogowe zawierają podstawowe dane inwentarzowe zabytków oraz zwięzłe opisy i interpretację obiektów. Przy opisie grzbietów skarabeuszy zrezygnowano ze skomplikowanej i mało przydatnej typologii wprowadzanej niezależnie przez wielu autorów np. P. E. Newberry 1907, H. R. Hall 1913,

¹ Doc. dr hab. J. Kubczakowi /Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu) serdecznie dziękuję za zwrócenie uwagi na wymienione obiekty, natomiast doc. dr. H. Kondzieli, dyrektorowi Muzeum Narodowego w Poznaniu, pragnę wyrazić podziękowanie za udzielenie zgody na ich opracowanie i publikację. Fotografie zabytków wykonał Z. Ratajczak (Muzeum Narodowe w Poznaniu), natomiast badania petrograficzne przeprowadził dr J. Lehmann, główny konserwator Muzeum Narodowego w Poznaniu.

A. R o w e 1936; zwrócono jedynie uwagę na niektóre cechy charakterystyczne, natomiast podstawę przekazu stanowią zdjęcia każdego obiektu. Wszystkie prezentowane tu skarabeusze mają otwórki wywiercone w korpusie, wzdłuż osi podłużnej żuka. Wymiary skarabeuszy podano w milimetrach w następującej kolejności: Długość/ /szerokość/wysokość.]

1. Nr inw. A 626

Łupek koloru kremowobrazowego, ze śladami zielonej, zbielałej glazury.

Wym. 20/15/9 mm.

Stan zachowania: dobry, jedynie drobny ubytek przy dolnej krawędzi bazy, drobne odpryski na krawędzi grzbietu.

Datowanie: II Okres Przejściowy /panowanie Hyksosów/

Średniej wysokości skarabeusz o gładkim grzbiecie; prothorax i elytra nie oddzielone, z boków linia podziału oznaczona

jedynie krótkimi, trójkątnymi nacięciami. Skrajna linia prothorax posiada prosty przebieg. Spłaszczona, trójkątna głowa i niewielki clypeus. Niska baza, nogi żuka wyodrębnione za pomocą prostych, dość głębokich nacięć.

Na płaszczyźnie bazy, w owalnym otoku znajduje się przedstawienie zwróconej w prawo klęczącej postaci z głową sokoła, z kwiatem lotosu w lewej ręce, usytuowanej na znaku nb. Przedstawienie wydobyte jest w dość starannym wgłębnym reliefie; partia szaty pokryta regularnymi pionowymi nacięciami.

Opisaną postać klęczącą łączyć można zapewne z sylwetką hyksoskiego boga Horona (Hwrn.) którego kult w Palestynie poświadczony jest od czasów XIII dynastii². Po opanowaniu przez Hyksosów Egiptu, identyfikowany był z Horusem (zapewne ze względu na zbliżoną formę imienia) i przejął jego niektóre cechy ikonograficzne (głowa sokoła).

² J. Van Seters, The Hyksos. A new investigation, New Haven 1966, s. 179; Matouk, Corpus II, s. 52-53.

Por.: Matouk, Corpus II, nr nr 179-191; Vodoz, Scarabées Gé-néve, nr 27, s. 58-59; Rowe, Cat. Palest. Mus., nr nr 275-277 (z ureuszem w ręku).

2. Nr inw. A 621

Steatyt jasnoszary ze śladami jasnej glazury.

Wym. 16/11/6,5 mm.

Stan zachowania: dobry, lekko starta powierzchnia

Datowanie: II Okres Przejściowy (panowanie Hyksosów).

Spłaszczony skarabeusz o grzbiecie analogicznego typu jak nr kat. 1, z małymi nacięciami sugerującymi przejście pomiędzy elytra a prothorax. Trójkątna spłaszczona głowa, dwoma nacięciami zaznaczony clypeus. Nogi żuka oznaczone schematycznie za pomocą dwóch równoległych nacięć.

Na płaszczyźnie bazy w owalnym otoku przedstawienie kroczącego w prawo kozła z długimi rogami; w polu powyżej zwierzęcia znak, ukształtowany analogicznie, jak w tzw. grupie "anra"³. Ryt głęboki, o wyraźnych konturach; szereg nieregularnych nacięć na korpucie zwierzęcia.

Por.: Rowe, Cat. Palest. Mus. tabl. VIII, 311 (jednak z przodu dodatkowo schematyczny pagórek, znak⁶ odwrócony); S.H. Horn, Scarabs and scarab impressions from Shehem. Part II, JNES 25, 1966, fig. 1,51 (bardzo podobny skarabeusz z kości słoniowej, lecz "anra" odwrócone, gałązka z przodu i trawa u dołu); idem, op. cit., Part III, JNES 32, 1973, fig. 1,60 (gałązki z przodu i u góry); Skarabäen Basel, nr 785 (gałązka z przodu), tamże podstawowa literatura; Nicacci, Hyksos Scarabs, tabl. 7, 248.

1. Nr inw. A 622

Steatyt jasnobrazowy ze śladami intensywnie zielonej glazury na grzbiecie i we wgłębieniach dekoracji bazy.

Wym. 16,2/7/6,8 mm.

Stan zachowania: dobry, lekkie starcia górnej powierzchni.

Datowanie: II okres Przejściowy - XVIII dynastia.

Całość starannie wykonany skarabeusz. Zaznaczone pokrywy skrzydeł oraz linie podziału między alytra a prothorax. Dobrze modelowana lekko wypukła głowa, z clypeusem o trzech wgłębieniach. Nogi modelowane realistycznie, lecz bez nacięć.

Na powierzchni bazy, w owalnym płytkim otoku przedstawienie leżącego kozła z podkurczonymi nogami, rogi proste; powyżej przedstawienie krokodyla. Sylwetki obu zwierząt wykonane starannie, całość głębokim rytem.

Por.: S. Wangstedt, Aegyptische Siegelsmulette. Medeltidsmuseet Bulletin 2, 1962, nr 77, s. 30; Skarabæen Basel, nr 13 (tam dodatkowo dysk słoneczny pomiędzy obu zwierzętami).

Nr inw. A 629

Łupek jasnobeżowy ze śladami kremowej glazury.

Wym. 25/18/11 mm.

Stan zachowania: dość dobry, znacznie uszkodzone krawędzie bazy.

Datowanie: Nowe Państwo (XVIII dynastia).

Całość wysoki, naturalistycznie

modelowany skarabeusz na niskiej bazy. Na pokrywach skrzydeł głęboko ryte trójkąty.

Na płaszczyźnie bazy, w owalnym otoku, głęboko ryta dekoracja ozona z dwóch kielichów lotosu, umieszczonych centralnie, stykających się podstawami. Na prawo i lewo od tak utworzonej osi, pola dekoracyjne ograniczone od środka liniami łukowymi, od strony zewnętrznej natomiast dodatkowymi łukami o spiralnie zawi-

niętych końcach. W obu polach, w zwierciadlanym odbiciu znaki hieroglificzne: nśw.t nfr nśw.t .

Pod względem kompozycyjnym nie udało się odnaleźć odpowiednio bliskiego odpowiednika, lecz skarabeusze z kwiatami lotosu i spiralami zamiast pąków występują dość licznie w czasach XVIII dynastii⁴. W naszym przypadku mamy do czynienia z podwojeniem tego motywu, a także z odmiennym rozmieszczeniem spiral (w celu uzyskania powierzchni dla naniesienia znaków hieroglificznych)

5. Nr inw. A 628

Kwarcyt, minimalne ślady zielonej lub niebieskiej glazury.

Wym. 25/18/12,2 mm.

Stan zachowania: dobry

Datowanie: Nowe Państwo (XVIII dynastia).

Dość wysoki, naturalistycznie modelowany skarabeusz. Pokrywy skrzydeł oddzielone potrójną linią,

przy krawędziach dodatkowa linia ryta, trójkąty w narożnikach pokryw skrzydeł. Prothorax owalny, lekko wklęsły od przodu, także obwiedziony dodatkową linią wewnętrzną. Głowa opracowana starannie, clypeus z trzema wycięciami. Górna powierzchnia nóg pokryta ukośnymi nacięciami.

Na powierzchni bazy ryte przedstawienie leżącego sfinksa o nieproporcjonalnie dużej głowie, z zakrzywioną brodą i ureuszem na czole. Prosty, uniesiony ku górze ogon. W polu powyżej grzbietu sfinksa znajduje się uskrzydłony ureusz oraz dysk solarny. Drugi dysk usytuowany jest poniżej sfinksa. Z prawej strony pola dekoracyjnego, na wprost sfinksa znaki hieroglificzne "Mn-hrp-R^C" (prenomen Totmesa III) w pionowej kolumnie, bez kartusza lub otoku. Cechy stylistyczne omawianego obiektu wskazywać mogą na jego nieegipskie pochodzenie (Palestyna?).

Por.: Newberry, Anc. Eg. Scarabs, tabl. XXVIII, 15; Hall, Cat. Brit. Mus., nr 1005; Skarabäen Basel, nr A2 (w cyto-

⁴ Por. S. Hodjasch, Skarabäen mit Pflanzendarstellungen. Studia Aegyptiaca I, 1974, s. 192, ryc. 1 i tekst na s. 178; por. także Matouk, Corpus II, nr 2041 / ryc. na s. 405/ oraz Skarabäen Basel, s. 164 uwagi na temat znaczenia motywu.

wanych zabytkach identyczny schemat ikonograficzny oraz znaki Mn-hpr-R^c, jednak z drobnymi odchyleniami w stosunku do naszego obiektu, który różni się od nich także pod względem stylistycznym); Jaeger, Essai, § § 1185-1193, s. 162-164, typ /b/, il.462. Por. także R. Hari, La figuration du lion dans les scarabées royaux égyptiens. SAK 5, 1977, s. 41-46.

5. Nr inw. A 619

Steatyt ze śladami jasnej glazury.

Wym. 20/15/8,5 mm.

Stan zachowania: dobry, niewielki ubytek przy lewej krawędzi bazy.

Datowanie: Nowe Państwo (XVIII - XIX dynastia).

ość wysoki, niezbyt starannie modelowany skarabeusz o płaskim grzbiecie.

Wyznaczone pokrywy skrzydeł i granica między elytra a prothorax. Głowa i lypeus wydobyte za pomocą prostych, ość głębokich nacięć; nogi uwydatnione

za pomocą dwóch głębokich nacięć równoległych i jednego uośnego.

Na powierzchni bazy, w owalnym otoku głęboko ryte, uproszczone przedstawienie władcy siedzącego na tronie (w lewej ręce dzierży berko hk3, w prawej nhh); przed nim znacznie mniejsza postać stojąca, z opuszczonymi ku dołowi rękami.

Por.: Newberry, Anc. Eg. Scarabs, tabl. XLII, 24; Rowe, Cat. Egypt. Mus., nr 632, 633; G. Brunton, Matmar, London 1948, tabl. LXIII, 109; Matouk, Corpus II, nr 1669; Vodoz, Scarabées enève, nr 32 (por. też uwagi ogólne, s. 64-65); Skarabäen Basel, nr 320 (skaraboid z głową ludzką, tamże najnowsza literatura).

Nr inw. A 625

Jasny żupek.

Wym. 14/10/5,8 mm.

Stan zachowania: dość dobry, lekko uszkodzone krawędzie bazy oraz głowa żuka.

Datowanie: Nowe Państwo (XVIII-XIX dynastia).

Skarabeusz o spłaszczonym grzbiecie: na granicy elytra i prothorax dość głębokie wcięcia z boku i wychodzące na płaszczyznę grzbietu ryte spirale. Nogi modelowane realistycznie, ich górna powierzchnia pokryta nacięciami.

Na powierzchni bazy w owalnym otoku ryty napis hieroglificzny - życzenie: wn.k m ḥ3b mj R^c ("obyś był w święcie jak Re").

Por.: Skarabäen Basel, nr 734.

8. Nr inw. A 248

Steatyt jasnobrazowy, nieszkliwiony.

Wym. 14/11/8 mm.

Stan zachowania: zły, silnie starta powierzchnia bazy oraz grzbietu, ubytki na krawędzi bazy.

Datowanie: Nowe Państwo.

Dość wysoki skarabeusz, modelowany realistycznie, szczególnie słabo czytelne. Na płaszczyźnie bazy dość trudno czytelne pozostałości wglębnego przedstawienia stojącej postaci męskiej (Re, władca?) w koronie Górnego Egiptu na głowie, z prawą ręką uniesioną ku górze. Na wprost, na wysokości głowy dysk solarny, poniżej laska w3s i zapewne naczynie ḥs. Z tyłu postaci, na wysokości głowy - ureusz, niżej fragmenty nieczytelnych znaków.

9. Nr inw. A 624

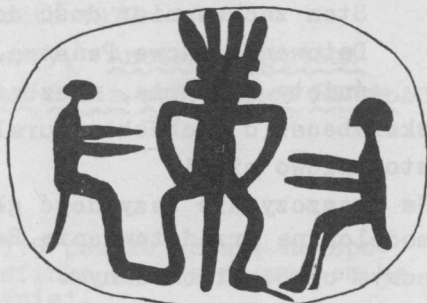
Fajans ciemnobrazowy.

Wym. 22/16/11 mm.

Stan zachowania: dość dobry.

Datowanie: schyłek Nowego Państwa.

Naturalistycznie modelowany, niezbyt

staranny skarabeusz; zaznaczone pokrywy skrzydeł; nogi z prześwitem, pokryte nacięciami.

Na płaszczyźnie bazy, w układzie poziomym schematycznie potraktowana scena z przedstawieniem Besa adorowanego przez dwie mały (pawiany?) z wyciągniętymi do przodu łapami, usytuowane z lewej i prawej strony.

Por.: Brunton, Matmar, tabl. XIII, 108; Skarabæen Basel, nr 696 (łapy małp uniesione ku górze, por. także s. 94 - uwagi ogólne dotyczące tego typu przedstawień).

10. Nr inw. A 627

Łupek kremowy ze śladami zielonej glazury.

Wym. 16/12/8 mm.

Stan zachowania: dość dobry.

Datowanie: Nowe Państwo.

Wysoki skarabeusz o cechach naturalistycznych; pokrywy skrzydeł zaznaczone za pomocą linii rytych. Nogi wysokie, opracowane w reliefie.

Na powierzchni bazy, w owalnym otoku typowe, frontalne przedstawienie Besa, wydobyte dość głębokim rytem.

Por.: Newberry, Anc. Eg. Scarabs, tabl. XLI, 16; Brunton, Matmar, tabl. XLIII, 102-107; Skarabæen Basel, nr D14.

11. Nr inw. A 620

Fajans ze śladami zielononiebieskiej glazury.

Wym. 28/20,5/12 mm.

Stan zachowania: dość dobry.

Datowanie: Nowe Państwo.

Odcisnięty w formie, niezbyt staranny skarabeusz o cechach naturalistycznych, stosunkowo niski.

Na płaszczyźnie bazy dość głęboko modelowane przedstawienie Besa w typowym ujęciu frontalnym.

Por.: jak nr kat. 10.

12. Nr inw. A 623

Steatyt, ślady jasnej glazury.

Wym. 17/12,5/7,5 mm.

Stan zachowania: dobry.

Datowanie: Nowe Państwo -
Epoka Późna.

Dość starannie wykonany skarabeusz o cechach naturalistycznych, lekko pogrubiony abdomen. Zaznaczone pokrywy skrzydeł, ryte trójkąty w narożnikach pokryw. Przy krawędzi linia ryta obiegająca elytra i prothorax. Clypeus z nacięciami.

Na powierzchni bazy, w owalnym otoku przedstawienie leżącego sfinksa w koronie Górnego Egiptu, ureusz na czole. Przed sfinksem - naczynie hs^5 , w polu powyżej grzbietu - roślina h_3 .

Por.: Matouk, Corpus II, nr 598, 599 (lecz drobne różnice); Vodoz, Scarabées Genève, nr 61 (zamiast rośliny h_3 - $Jmm-R^C$).

Wykaz skrótów

- Hall, Cat. Brit. Mus. - H. R. Hall, Catalogue of Egyptian Scarabs Etc., in the British Museum. Vol. I. Royal Scarabs. London 1913
- Jaeger, Essai - B. Jaeger, Essai de classification et datation des scarabées Menkhéperre (Orbis Biblicus et Orientalis, Series Archeologica 2). Fribourg-Göttingen 1982
- Matouk, Corpus II - F. S. Matouk, Corpus du scarabée égyptien. II. Analyse thematique, Beyrouth 1977
- Newberry, Anc. Eg. Scarabs - P.E. Newberry, Ancient Egyptian Scarabs. An Introduction to Egyptian Seals and Signet Rings. London 1905

⁵ Vodoz, Scarabées Genève, s. 113-115 powołując się na spostrzeżenie W.M.F. Petriego uważa, że sfinks wraz z naczyniem hs występuje od czasów XXV dynastii i później.

- Nicacci, Hyksos Scarabs - A. Nicacci OFM, Hyksos Scarabs (Studium Biblicum Franciscanum, Museum 2). Jerusalem 1980
- Rowe, Cat. Palest. Mus. - A. Rowe, A Catalogue of Egyptian Scarabs, Scaraboids, Seals and Amulets in the Palestine Archaeological Museum. Le Caire 1936
- Skarabäen Basel - E. Hornung, E. Staehelin (ed.), Skarabäen und andere Siegelamulette aus Basler Sammlungen (Aegyptische Denkmäler in der Schweiz, Band 1. Mainz 1976)
- Vodoz, Scarabées Genève - I. Vodoz, Les scarabées graves du Musée d'Art et d'Histoire de Genève (Aegyptiaca Helvetica 6, 1979). Genève 1979